

vrnila realnosti, času in človeku. Te vrednote pa so preprečile ono, česar se je bal David, namreč formalni kaos, ki ga je mislil zaježiti s klasično obliko. Toda šele v človeško usodo proicirana revolucijska svoboda je zmogla novo umetnostno obliko, iz katere raste ves razvoj novejše umetnosti.

Francoska revolucija v sodbi poznejših dob

Fran Zwitter

Pomen revolucije in mesto, ki ji pripada v zgodovinskem razvoju človeštva, vseh zadnjih sto petdeset let nista nehala zanimati mislečega človeka. V spreminjanju sodb in vrednotenj o velikem prevratu se zrcali napredek znanstvenih raziskavanj, prav tako pa seveda tudi razvoj svetovnih in političnih nazorov in različnost interesov; saj revolucija ni bila doslej še nikdar samo predmet zanimanja učenjakov, ampak vedno tudi interesna sfera vseh tistih, ki so v sodbah o njej izražali svoje mnenje o borbah sedanjosti in svoje načrte za bodočnost.

Centralna točka ideologije revolucionarjev samih je vera v človeški razum, ki si bo v popolni svobodi sam poiskal najboljši odgovor na vsa vprašanja. Ob misli, da je zgodovina človeštva odvisna od stopnje njegove razumnosti in da se ta vedno bolj izpopolnjuje, nastane prav v 18. stoletju naziranje o neprekinjenem napredku kot bistvu zgodovine. Svoj najbolj dovršeni izraz dobi to naziranje v delu matematika in ekonoma Condorceta „Esquisse d'un tableau historique du progrès de l'esprit humain“ (izšlo 1795). Avtor — žirondist je dovršil to delo v dobi terorja, ko se je skrival pred preganjalci; ko so ga vendar aretirali, se je izognil giljotini s tem, da je pil strup, in njegova knjiga je izšla leto dni po njegovi smrti. Kljub temu pa predstavlja to delo žrtve revolucije najbolj popolni izraz vere revolucionarjev v razum, v zgodovinski napredek na podlagi izpopolnjevanja razuma in v francosko revolucijo kot največjo zmago razuma v zgodovini. Pozneje je označil sociolog Auguste Comte Condorceta za svojega glavnega predhodnika.

Kljub svoji racionalistični usmerjenosti pa prosvetljenstvo in revolucija nista brez smisla za socialne pojave, kakor so jima pozneje mnogokrat očitali. V tej dobi nastanejo prvi poskusi socioloških koncepcij. Za volitve v državne stanove je izšla Sieyèsova brošura „Qu'est — ce que le Tiers — Etat?“ in od tedaj je borba tretjega stanu proti privilegirancem eno najbolj znanih gesel revolucije. Tej borbi je hotel dati Barnave globlji značaj; v svoji „Introduction à la Révolution française“ (napisana 1792, a objavljena šele 1845) vidi ves smisel moderne zgodovine v prehodu od obla-

Predelano predavanje v Francoskem institutu 11. maja 1937.

sti, ki sloni na zemljiški posesti, do oblasti na bazi mobilnega premoženja; J. Jaurès in A. Mathiez sta videla zato v njem prvega zastopnika historičnega materializma. Tudi angleška in francoska liberalna historiografija prve polovice 19. stoletja vidi v revoluciji sicer predvsem zmago razuma in svobode, vendar pa obenem zmago tretjega stanu nad privilegiranci; na žalost nam ta smer, ki raziskuje z veliko vnemo razvoj tretjega stanu kot centralno vprašanje evropske zgodovine (Guizot, Thierry), ni zapustila nobenega večjega dela o revoluciji.

A tudi nasprotniki revolucije so kmalu povzdignili svoj glas. Največji vpliv je imel Anglež Edmund Burke s svojimi „Reflections on the Revolution in France...“, ki so izšle že 1790. Po njegovem mnenju sloni ideologija revolucionarjev na apriorističnem rezoniranju, ki je ustvarilo deklaracijo človeških pravic in novo upravno razdelitev, medtem ko mora sloneti prava politika na izkustvu. Revolucionarji so brez smisla za tradicijo in socialno hierarhijo. Zato so stari red, ki ga v resnici ni bilo več mogoče ohraniti v isti obliki, razrušili, namesto da bi ga reformirali po vzoru, ki so ga imeli v Angliji; uničili so kraljevsko oblast, odpravili privilegije plemstva in zaplenili premoženje cerkve. Viteški duh stare Francije je izginil. Oblast se nahaja v rokah bankirjev, političnih pisateljev in juristov, prežetih egalitarnega duha, ne pa v rokah (tedanjih!) posedujočih razredov. Zgrešena je tudi njihova verska politika; religijo je treba spoštovati kot osnovo družbe in celo predsodki so boljši kot ateizem. Revolucionarji ne poznajo človeške narave; na mesto nekdanjega verskega fanatizma je stopil pri njih politični fanatizem. Revolucija bo privedla do vojaške, upravne in finančne anarhije.

Burkovo delo je imelo ogromen vpliv in pomenja začetek politične romantike v Evropi. Kontinentalni nasprotniki revolucije, posebno francoski emigranti, so bili sicer še bolj radikalni kakor angleški pisatelj, ki jo je presojal s stališča ustroja angleške države in angleške družbe tedanjega časa; zagovarjali so absolutizem, odpravo verske tolerance, absolutno vlado prestola in oltarja, povratek k uredbam srednjega veka. Glavni ugovori kritikov in nasprotnikov revolucije se pa vendar ne razlikujejo mnogo od idej, ki jih je izrazil že Burke. Revolucionarjem se očita, da so njihove ideje razumske konstrukcije, ki jih grade za nekega abstraktnega človeka, ki ga v resnici nikjer ni; ne poznajo pa empiričnega političnega življenja, pomena tradicije in socialne avtoritete, prezirajo v svojem racionalizmu in egalitarizmu vsako hierarhijo v družbi, socialni pomen verstva in razlike med narodi. Njihovo delo pomeni uničenje trdnih osnov, na katerih je slonela družba v prejšnjih stoletjih, in vodi v splošno labilnost in socialni kaos. Če hočemo izraziti vsebino mnenj teh kritikov, ki pripadajo sicer različnim verskim, političnim in socialnim nazorom, z enim geslom, smemo reči: medtem ko

se sklicujejo revolucionarji na načela razuma, je miselno izhodišče borbe njihovih nasprotnikov spoštovanje tradicije.

V hrupni borbi med pristaši obeh taborov v naslednjih desetletjih ostanejo dolgo časa neopaženi glasovi, ki jih ni mogoče prišteti nobenemu izmed njih. Za grofa H. de Saint-Simona (1760—1825) se deli zgodovina v organične in kritične periode. Organična razdobja označuje stabilnost v gospodarstvu, v politiki, v verstvu in v drugih področjih kulture; sem spadajo tudi stoletja pred revolucijo. Kritične dobe so dobe labilnosti, krize, borbe raznih nazorov, pomenjajo pa le prehod od ene organične dobe k drugi; francoska revolucija je del takega procesa. Zato je H. de Saint-Simon ne odklanja, vendar pa mu pomeni revolucija le prehod k novi organični dobi, ki bo stala v znamenju razvoja tehnike in industrije (saint-simonisti so že spoznali epohalni pomen tehničnih iznajdb), vlade tehnikov in bankirjev, ki bodo nadomestili juriste, organiziranega gospodarstva namesto liberalne gospodarske svobode in celo nove religije, saint-simonistične religije humanitete in dela. — Saint-Simonov učenec A. Comte (1798—1853) govori o treh razvojnih stopnjah človeštva: teološki stopnji, ki ji pripada še srednji vek, metafizični stopnji, ki je dosegla višek v revoluciji, in bodoči pozitivni stopnji. Vsebina kulture pri vsaki stopnji je pri njem približno ista kot pri Saint-Simonu; vsa kulturna področja so med seboj v stalnem razmerju, odločilnega pomena za razvoj zgodovine je pa napredek človeškega spoznanja in tako bo tudi v bodočnosti zavladala posebna pozitivistična religija. — V štiridesetih letih preteklega stoletja sta Karl Marx in Friedrich Engels ustvarila osnovo za svoje pojmovanje zgodovine, po katerem pomeni doba francoskega starega reda konec dobe fevdalizma, revolucija zmago buržoazije, bodočnost pa pripada proletariatu in socializmu. Analogija med njunim naziranjem in med saint-simonizmom je evidentna, vendar pa je težišče zgodovinskega procesa premaknjeno od intelektualnega razvoja na razvoj človeške družbe, kot sredstvo za zmago nove družbe je pa proglašen razredni boj. — Odslej je razmerje pozitivizma in socializma do francoske revolucije jasno določeno: v boju med zagovorniki starega reda in pristaši revolucije ne zagovarjata prvih in odobravata revolucijo, ki pa zanju ni končni cilj, ampak le prehodna stopnja k bodoči družbi in kulturi.

V letih 1853—55 je izdal grof A. Gobineau svoj „Essai sur l'inégalité des races humaines“. Njegova osnovna misel je, da so sposobnosti različnih ras za ustvarjanje višje kulture neenake; vse velike civilizacije so delo bele rase in sicer Arijcev, njihov propad se pa začne v trenutku, ko se začne gospodujoča in ustvarjajoča rasa mešati z drugimi manj vrednimi elementi. Tudi v Franciji je v revoluciji propadlo plemstvo, ki je bilo germanskega izvora in je edino še predstavljalo stari nemešani arijski element. Ista usoda bo doletela tudi druge evropske narode in s tem bo konec

kulturnega ustvarjanja, ki se bo moralo umakniti vsesplošni stagnaciji. — To naziranje zagrenjenega francoskega aristokrata je nevzdržno tako z antropološkega kakor tudi s historičnega stališča; tako je n. pr. mnenje, da predstavlja francosko plemstvo potomce germanskih osvojiteljev, neplemiško prebivalstvo pa potomce Keltov in Rimljanov, sicer v nekem smislu staro že dvesto let, a zato kljub temu netočno. Gobineaujevi nazori v Franciji sami do danes niso našli mnogo pristašev. V Nemčiji je pa H. St. Chamberlain (1855—1927) prevzel njegove ideje, pri tem pa spremenil njegove pesimistične diagnoze za bodočnost v optimističen program ohranitve čistega arijskega, nordijskega, germanskega (te besede postanejo skoraj sinonimi) elementa, ki bo nato zavladal nad vsem svetom. Za rasiste postane francoska revolucija „Verrat an Europa“ in njihovi predstavniki vidijo v njej zmago mediteranskega elementa nad nordijskim, temnolascev nad svetlolasci itd. Težko si je pa predstavljati naziranje, ki bi bilo tako zelo brez opore v dejstvih, kakor so njihove konstrukcije.

Temeljita zgodovinska dela o revoluciji so se pojavila šele primeroma pozno. Metoda zgodovinopisja na podlagi strogega študija virov se je oblikovala prej v Nemčiji kakor v Franciji in prej ob zgodovini starega in srednjega veka kakor pa ob aktualnih problemih moderne zgodovine, kjer je historike njihov temperament odvrčal od potrpežljivega zbiranja virov in ugotavljanja drobnih dejstev. A tudi smisel za poglobljeno historično raziskavanje, ki išče zadnjih sintez in se ne zadovolji z naštevanjem dejstev in pripovedovanjem dogodkov, ki so na površini, se je pri historikih šele polagoma razvil. Teh dveh pogojev resnično velikega historičnega dela še ne najdemo pri zgodovinarjih revolucije v prvi polovici 19. stoletja, n. pr. pri romantiku in demokratu J. Micheletu, ki je v Franciji tako zelo povzdignil zanimanje za zgodovino, pri treznem liberalcu A. Thiersu, ki je zbral mnogo drobnih dejstev, in še manj pri romantiku Th. Carlyleu.

Šele z delom Gobineaujevega osebnega prijatelja in idejnega nasprotnika A. de Tocquevilla „L'Ancien régime et Révolution“, katerega prvi — in žal edini — zvezek je izšel 1856, smo dobili prvo globljo historično analizo vzrokov revolucije. Tocqueville poudarja v nasprotju z Burkom, da ima revolucija univerzalen značaj, ker pomeni prehod od fevdalnega v demokratični sistem, torej zgodovinsko razvojno linijo, v kateri so vse druge države sledile ali pa še bodo sledile francoskemu vzoru; tudi Anglija pri tem ni izvzeta. Posebno važna pa je njegova trditev, da je stari red propadel najprej v Franciji ne zato, ker je bil tu najbolj trd — bil je za tiste socialne plasti in idejna gibanja, ki vodijo prevrat, bolj mil in prizanesljiv kot drugod — ampak zato, ker je bil najbolj zrel za propad. Avtor dokaže, da je bila Francija že pred revolucijo centralistična država, da sta sodstvo in uprava že prej v glavnem v rokah državnih uradnikov

in da buržoazija že v času starega reda po bogastvu in izobrazbi prav nič ne zaostaja za privilegiranimi sloji. Tako nastaja že v dobi starega reda nova družba in država; revolucija pa je ves proces le dovršila s tem, da je odvezla privilegirancem njihove javne funkcije in preživele socialne predpravice. Radikalizem revolucije, ki so ga toliko obsojali, pojasnjuje Tocqueville z absolutizmom starega reda, ki političnim pisateljem ni dovolil vpogleda v državne zadeve in jih je tako naravnost silil k temu, da so se zatekli v teoretični radikalizem in v tem smislu vzgajali tudi publiko. Kot dober poznavalec ameriške demokracije je Tocqueville jasno spoznal zgodovinski pomen francoske revolucije; razvoj sveta v demokratičnem smislu je zanj nujen in zaželen, vendar pa izraža strah pred možnostjo novega demokratičnega despotizma, ki pozna sicer enakost pred zakonom, ne pa osebne svobode, in ki se za svoje cilje poslužuje silovitega aparata moderne države. Njegovo delo je ostalo sicer nedokončano in se omejuje v glavnem le na študij države starega reda, a njegova notranja vrednost je še danes velika in ga bodo še dolgo prištevali h klasičnim delom politične literature.

Glavno nemško originalno delo k zgodovini francoske revolucije, Sybelova „Geschichte der Revolutionszeit“ (5 zv., 1853—79) je imelo velik vpliv ne samo zaradi bogate dokumentacije, na kateri je zasnoval avtor svojo publikacijo v smislu načel, ki so tedaj že veljala v nemški historični šoli, ampak še posebej zaradi svoje politične tendence. Za ustanovitelja nemške „Historische Zeitschrift“ je posebno značilno, da je pri presoji dogodkov preteklosti na široko odprl vrata vidikom, prevzetim iz aktualnega političnega življenja. Kot pristaš nemškega nacionalnega liberalizma, ki želi združiti nekaj liberalnih svoboščin z idealom močne države, kakor jo je ustvaril Bismarck, je H. v. Sybel poln antipatije do demokratičnih in še bolj radikalnih tendenc, ki so se razodevale med drugim tudi v nemški revoluciji l. 1848. Zato pri revoluciji sicer pripoznava s simpatijo, da so se izvedle nekatere liberalne reforme, ne priznava ji pa večjega svetovnozgodovinskega pomena. Izvirni greh revolucije je bil storjen po njegovem mnenju že takoj v začetku, ko je bila uničena avtoriteta države; tako postane zgodovina revolucije zgodovina desetih let gospodarske in politične anarhije, ki ji je napravila konec šele Napoleonova vojaška samovlada. — Sybelovo delo je napisano z vidika nemške liberalne buržoazije tedanje dobe; zato je doživelo tedaj velik uspeh, za poznejšo dobo so pa postale njegove napake in enostranosti vedno bolj očitne.

Hyppolyte Taine je postal slaven najprej kot literarni in umetnostni historik in esteta in je že prekoračil 40. leto starosti, ko sta ga francoski poraz v vojni z Nemci in pariška komuna privedla do prepričanja o zgrešenosti francoskega političnega sistema; kot pozitivist je šel iskat vzrokov francoskih porazov v zgodovino in posvetil je zadnjih dvajset let svojega

življenja analizi revolucije, ki jo je napisal v svojih „Origines de la France contemporaine“ (6 zv., 1876—93). Usodno zmoto vidi Taine v „esprit classique“, t. j. v racionalistični usmerjenosti Francozov 18. stoletja in revolucionarne dobe, v njihovem nagnjenju k apriorističnim shemam in njihovem nepoznavanju dejstev konkretnega historičnega in socialnega življenja. Revolucionarji so zanj doktrinarji, ki poznajo Rousseaujev Contrat social, ne pa resničnega življenja. Zato se pri reformi starega reda, ki se je preživel, niso ravnali po angleškem vzgledu in niso preoblikovali v sodobnem duhu elementov fevdalne dobe, n. pr. plemstva, parlamentov, pokrajinskih stanov itd., ampak so vse te elemente uničili. Revolucija je vedla v anarhijo. Končno je Bonaparte ustvaril nov red, a na mesto nekdanjih avtonomij pokrajin, občin in univerz ter drugih korporacij sta stopila centralizem in birokratizem; plemstvo, ki bi edino moglo postati nositelj politične tradicije, ne igra več vidne vloge v javnem življenju, jakobinski duh živi še dalje in zato Francija v 19. stoletju doživi toliko prevratov in ne more najti političnega ravnovesja.

Tainovo delo je zbudilo povsod mnogo zanimanja, vplivalo je v Franciji na postanek novega rojalizma (Action Française) ter preko njega na postanek fašističnih doktrin. Njegova notranja vrednost je pa mnogo bolj problematična. Francoska ideologija 18. stoletja je brez dvoma pretežno racionalistična; Taine je tudi pravilno spoznal razliko pri prehodu iz starega v novi red med Francijo na eni in med Anglijo in Nemčijo na drugi strani. Zato pa je poznal mnogo premalo zgodovinskih virov, uporabljal jih ni vedno kritično in se ni temeljito seznanil z resničnim političnim in socialnim življenjem. Če bi bili voditelji revolucije v resnici taki bornirani doktrinarji brez smisla za dejstva resničnega življenja, kakor jih popisuje Taine, bi revolucija zelo kmalu propadla in se ne bi mogla zmagovito uveljaviti proti koaliciji skoraj vseh evropskih držav. Novi red se je v Franciji uveljavil v resnici na drugačen in bolj radikalen način kakor v večini drugih evropskih držav; zato pa je od Tainovih časov dalje tudi Francija našla politično ravnotežje, medtem ko drugim državam prav v tej dobi niso bili prihranjeni veliki notranji prevrati.

Za Taina kot pozitivista je politika produkt prirode in zgodovine, ne pa rezultat svobodne volje in simpatij posameznikov; zato je postavil tudi za revolucijo — kakor za vse človeške zadeve — zahtevo po podrobnem objektivnem študiju po vzoru prirodoslovcev. Izvedba take zahteve ob tako aktualnem problemu pa ne zahteva samo mnogo odpovedi in potrpežljivosti, ampak tudi daleč presega moči enega samega človeka, kakor je to dokazalo nehote tudi Tainovo delo samo. Velika zasluga A. Aularda (1849—1929), ki je več desetletij predaval zgodovino revolucije na Sorbonni in bil priznan kot prva avtoriteta na tem polju vsaj v univerzitetnem življenju, je prav v tem, da je uporabil za to tako aktualno pod-

ročje metode stroge interpretacije virov, kakor so jih prej aplicirali le pri bolj oddaljenih vprašanih zgodovine starejših dob. Prenagljene sinteze, ki jim je bil glavni cilj novo vrednotenje revolucije, se morajo umakniti zbiranju in študiranju arhivalij, monografičnim publikacijam, delu znanstvenih društev in revij.

Po svojih naziranjih je pa Aulard velik nasprotnik Taina; kot republikanec in demokrat je vse življenje pobijal njegove nazore in branil revolucionarje pred njegovimi očitki. Vendar pa je za tega historika iz dobe predvojne tretje republike značilno, da se je bavil predvsem s politično in religiozno zgodovino revolucije; priznaval je važnost socialne in gospodarske zgodovine, a sam se je v svojih publikacijah le prav malo dotaknil. Aulardovo delo je dopolnil A. Sorel, ki je posvetil svoje življenjsko delo zunanjim odnosom revolucije, ki so postali kasneje v svetovni vojni zaradi proglastitve načela samoodločbe narodov posebno zanimivi (*L'Europe et la Revolution française*, 8 zv., 1885—1904).

Medtem si je pa že utrlo pot novo naziranje, ki v revoluciji ni videlo samo prevratov na političnih vrhovih, ampak predvsem spremembo v življenjskih pogojih širokih mas. Že sredi 19. stoletja je pisal socialist Louis Blanc zgodovino revolucije. Mnogo pobud so dali ruski avtorji, ki so se bavili z agrarno in sploh s socialno in gospodarsko zgodovino revolucije (Afanasjev, Karejev, Kovalevskij, Lučickij). Znani revolucionar Peter Kropotkin je napisal posebno delo, kjer dokazuje, da sta se v revoluciji strnila dva tokova: buržoazija, ki so ji pripadali vsi voditelji revolucije, se je borila za nove politične ideje, mase so se pa borile za izboljšanje svojih življenjskih pogojev in s tem radikalizirale vse gibanje (*La Grande Révolution*, 1909). Med francoskimi zgodovinarji se je prvi temeljito bavil s socialno stranjo revolucije Ph. Sagnac, epohalen pomen je pa imela „*Histoire socialiste de la Révolution française*“, ki jo je napisal znani politik J. Jaurès (4. zv., 1901—04). V zgodovini historiografije je le malo del, ki bi jih napisali nehistoriki in ki bi bila vendar tako pomembna. Avtor se ni zadovoljil samo s poudarjanjem socialistične tendence, ampak je zbral tudi mnogo virov in dal predvsem mnogo pobud za raziskavanja; na njegovo iniciativo se je ustanovila posebna komisija za raziskavanje in publikacijo neizdanih dokumentov za gospodarsko zgodovino revolucije, ki je izdala mnogo dragocenih publikacij.

Med Aulardovimi učenci je bil tudi A. Mathiez (1874—1952), ki se je pa pozneje sprl s svojim učiteljem in ustanovil novo znanstveno društvo in novo revijo za zgodovino revolucije. Tudi Mathiez je najprej študiral politično in versko zgodovino revolucije in živi še danes v spominu večine svojih znancev predvsem kot častilec Roberspierra, nasprotnik Dantona in točen poznavalec vseh političnih osebnosti in intrig revolucionarne dobe, za katerega ni bil noben dan v tistih letih brez vsebine. In vendar

je veličina Mathiezovega dela najbolj v raziskavanju inflacije, druginje, maksimalnih cen najpotrebnejših živil, delavnosti špekulantov in navijačev cen ter zveze med vsemi temi pojavi, ki kažejo toliko analogije z dobo svetovne vojne, in med ljudskimi gibanji in strankarskimi borbami; njegova knjiga „La vie chère et le mouvement social sous la Terreur“ (1927) bo ostala klasično delo. Mnogo manj pozornosti je posvetil Mathiez v svojem glavnem delu, ki je prevedeno tudi na slovenščino, gibanjem kmeškega prebivalstva in zato vzbudi njegova zgodovina vtis, da vendar še preveč upošteva dogodke na politični površini v primeri s tendencami širokih mas. Prav ob agrarnih vprašanjih so zastavili svoje delo najnovejši raziskovalci, posebno G. Lefebvre. Morda bi se posvetil tem problemom tudi A. Mathiez, če ga ne bi nenadna smrt od kapi pri predavanju na Sorbonni prav v času njegove največje aktivnosti iztrgala znanosti in tradiciji revolucije.

Število problemov, ki nastajajo ob zgodovini revolucije, in živ interes, ki ga je vedno vzbujala pri svojih pristaših in pri svojih nasprotnikih, sta najbolj jasen dokaz vse njene veličine. Za noben drug dogodek in gibanje se ne more trditi, da bi bil v toliki meri začrtal pot, po kateri je šla ne samo Francija, ampak tudi drugi narodi kulturnega sveta.

Iz dnevnika

„O francoski pisariji“

Filip Kalan

Fine šale, veseloigra, smejoča se satira, zaljubljeno igračkanje ter lahko in tekoče pisanje so na Francoskem doma. Francoz je vljuden, dvorljiv in ustrežljiv. Zelo hitro postane zaupen, je šaljiv in svoboden v občevanju, in pomen izraza „mož dobrega tona“ ali „gospa dobrega tona“ je razumljiv samo tistemu, ki si je sam pridobil vljudno čustvo Francoza. Zelo rad je dovtipen in bo brez oklevanja kakemu domisleku žrtvoval nekaj resnice. „Bon mot“ nima pri njem tiste minljive vrednosti kakor drugod, željno se razširja in ohranja v knjigah kakor najvažnejša prigoda. Napaka, kateri se ta narodni značaj najbolj bliža, je abotnost, ali da se vljudneje izrazimo, lehkomišelnost. Važne stvari se obravnavajo šegavo in malenkosti so resen opravek. Še na stara leta poje torej Francoz vesele pesmi in je, kolikor more, dvorljiv do ženske. Ob teh opombah imam velike poroke te narodnosti na svoji strani in se postavim, recimo, Montesquieuju in d'Alembertu za hrbet, da se zavarujem pred vsakršno nevoljo.

Tako Kant o Francozih. Kako zaokrožena podoba, porečete na njegove besede. Kako uravnovešen opis! Ali da povemo isto stvar s francoskim naglasom, z domislekom George Sandove: Kako lepo je v tem opisu ponazorjena misel, da ima vsakdo napake svojih čednosti. Toda: kako ne-